

УДК 349.3

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1317005>

orcid.org/0000-0002-7217-7329

© Гоц-Яковлєва О.В., 2018

О.В. Гоц-Яковлєва

ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКІВ У ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті доводиться важливість дослідження строків у праві соціального забезпечення. Сформульовано загальноправове поняття «строк», досліджено співвідношення категорій «час» та «строк». Наведено визначення строку в праві соціального забезпечення.

Ключові слова: право соціального забезпечення; час, строк, термін; юридичний факт.

Аннотация. В статье обосновывается важность исследования сроков в праве социального обеспечения. Сформулировано общеправовое понятие «срок», исследовано соотношение категорий «время» и «срок». Дано определение срока в праве социального обеспечения.

Ключевые слова: право социального обеспечения; время, срок, период; юридический факт.

Abstract. The article argues the importance of the research of terms in Social Security Law. The general concept of «term» is formulated and the correlation of «time» and «term» is investigated. The definition of term in the Social Security Law.

Key words: Social Security Law; time, term, period; legal fact.

Час завжди був і залишається важливим фактором у правовому регулюванні суспільних відносин. Вдосконалення системи соціального забезпечення супроводжується появою все більшої кількості норм, що регламентують різноманітні аспекти часу. Реформування законодавства потребує наукового підґрунтя цих перетворень. Тому останнім часом все більше уваги приділяється дослідженню фактору часу, який відіграє значну роль у регулюванні відносин у сфері соціального забезпечення, оскільки суб'єктивні права і обов'язки учасників цих відносин завжди існують у часі. Додаткової актуальності дослідженню часового аспекту додає те, що багато юридичних фактів та їх складів, які є підставами виникнення, зміни та припинення правовідносин із соціального забезпечення, пов'язані з певним виміром часу (страховий стаж, пенсійний вік, період, на який призначається субсидія тощо).

Оскільки сам час врегулювати не можливо, нормотворчі та правозастосовні органи оперують такими категоріями як строк, термін, період, момент. До того ж поняття «час» є більш філософським, а вже «строк» – правовим. Цей правовий інститут відіграє важливу роль у регулюванні суспільних відносин і

без нього не обходиться жодна галузь права. Строки як правова категорія особливо ретельно досліджувалися в рамках теорії права, цивільного, сімейного, трудового та процесуального права. Їх правова природа висвітлювалась у дисертаціях, наукових статтях та навчальній літературі. Отримані результати й використовуються при дослідженні строків у праві соціального забезпечення. При цьому поняття «строк» отримує різний зміст: в одному випадку строками, закладеними до механізму розрахунку розміру матеріального надання визначається обсяг виплат і соціальних послуг, що надаються, а в іншому – строками, які є одними з найпоширеніших підстав класифікації, регламентується існування правовідносин із соціального забезпечення у часі. Призначення строків у даній галузі права полягає в тому, що вони утворюють певний часовий режим для реалізації особою належних їй прав на той чи інший вид соціального забезпечення.

На жаль, в юридичній літературі не існує однозначного визначення цього поняття. Деякі вчені визначають строк як юридичний факт, який породжує, змінює або припиняє чи конкретні суб'єктивні права та обов'язки, чи право на їх захист [1, с. 27]. Інші зазначають, що строк – це закріплена в законі, підзаконних, локальних нормативних правових актах, договорах і угодах суб'єктів юридична модель об'єктивно існуючого часу, що застосовується в правовому регулюванні суспільних відносин [2, с. 14]. Є також думка, що строк – це результат опосереднення в нормах права астрономічного часу, порядку його обчислення, фіксації, що є, по-перше, підставою виникнення, зміни та припинення правовідносин, по-друге, спеціальною часовою формою їх існування і, по-третє, приписом суб'єктам права вчинити конкретну дію [3, с. 125]. Але більшість вчених, все ж таки, визначають строк як певний проміжок часу, з настанням, плином або припиненням якого настають ті чи інші юридичні наслідки. Так, П.І. Жигалкін вважав, що це відрізок часу (період, момент), який визначається законом чи, у відповідності з вимогами закону, вольовими діями людей, із закінченням або настанням якого норми права пов'язують певні юридичні наслідки [4, с. 6]; К.В. Кейна визначав строк як певний момент або відрізок (період) часу, встановлений законом або відповідно до закону вольовими діями людей, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну чи припинення правовідносин або окремих суб'єктивних прав і обов'язків, визначають їх обсяг, зміст і межі існування в часі відповідно до цілей і завдань держави [5, с. 8]; В.В. Луць дав більш загальне визначення строку як періоду або моменту часу, з настанням або закінченням якого пов'язані певна подія або дія (бездіяльність), що мають юридичне значення [6, с. 21]; О.Ю. Шиловост уточнює, що це проміжок часу, протягом якого здійснюються і захищаються права і виконуються обов'язки, чи момент часу, з настанням якого пов'язані виникнення, зміна і припинення прав і обов'язків [7, с. 14]. Наведені дефініції не є вичерпними. Але й із цих прикладів видно, що серед вчених немає однакового розуміння правової природи строків.

Термін «строки» використовується й нормотворчим органом при прийнятті правових актів у соціальній сфері, але, на жаль, на даний час, за

деякими виключеннями, проблематиці строків присвячено замало уваги українських вчених у галузі права соціального забезпечення.

Найбільша кількість робіт, присвячених зазначеній темі, традиційно представлена в межах фундаментальних правових галузей, а саме цивільного права (О.С. Йоффе, О.О. Красавчиков), трудового права (П.І. Жигалкін, А.Д. Зайкин, О.С. Пашков, С.О. Сільченко). У галузі права соціального забезпечення увага науковців до строків поступово зростає, зокрема є наукові праці Б.І. Сташківа [8]. Але цього недостатньо для дослідження такої важливої правової категорії.

Метою наукової статті є з'ясування правової природи строків та їх визначення у праві соціального забезпечення в Україні.

До фактів, що мають юридичне значення для права соціального забезпечення, поряд з іншими належать і строки. Як зазначено у тлумачних словниках, строк – це, по-перше, «установлений, визначений для кого-, чого-небудь відрізок часу», по-друге, «установлений, призначений час, момент» [9, с. 785]. Слід зазначити, що визначення строку як відрізка часу дозволяє виявити природу співвідношення часу й строку, як співвідношення між загальним (плин часу) й окремим (плин строку), між об'єктивним (плин часу) й суб'єктивним (вплив волі людей на плин певного строку). Також треба мати на увазі, що дослідження такої правової категорії як «строк» слід проводити лише з позицій юридичної підстави. Бо в тих випадках, коли зі строком не пов'язується настання юридичних наслідків, він не схильний до правового впливу і не може бути предметом вивчення юридичної науки. У зв'язку з цим слід погодитись з думкою П.І. Жигалкіна про те, що строк як юридичний факт й час як об'єктивна реальність співвідносяться як частина й загальне, строк містить елемент суб'єктивного (встановлюються межі, порядок його обчислення), тому можна говорити про строк як про суб'єктивний фактор й про час як про об'єктивну реальність [4, с. 5].

Досліджуючи строки, не можна не звернути увагу на існування «широкого» та «вузького» підходів до визначення цієї категорії. Так, окремі дослідники теорії права й галузевих наук (П.І. Жигалкін, В.Д. Мордачев та ін.), характеризуючи таку юридичну категорію як строк, використовували терміни «період» або «момент» часу («строки-періоди», «строки-моменти»). Наприклад, В.Д. Мордачев, даючи поняття строку в трудовому праві, виводить його як відрізок часу чи його визначеного моменту, який встановлюється законом, договором або визначається іншими вольовими діями людей [10, с. 5]. Інші науковці (А.В. Жгунова, В.М. Жуковський) розглядають строк у вузькому значенні. Так, досліджуючи строки у цивільному праві, А.В. Жгунова вказує, що строки характеризуються тим, що мають тривалість у часі. Вони складають частину часу. Момент же не має такої тривалості, а представляє собою будь-яку конкретну точку у часі, мить. Тому, вважає авторка, момент у часі не є строком, бо строк – це відрізок часу, а момент – усього лише точка у ньому [11, с.7.].

Такий висновок, скоріше за все, обумовлений двоїстістю філософського розуміння моменту (синонім – «мить»): з одного боку, як найменшого інтервалу існування якого-небудь об'єкта, його якості, відносин, характеристики, життя об'єкта, якоїсь системи, а з іншого – як формального й абстрактного явища, яке не має виміру, близького до абсолютного нуля [12, с. 273]. Вбачається, що друге визначення моменту часу має значення в інших галузях (кінематиці, динаміці), але воно не враховує специфіку правової дійсності, спеціальне значення строків у праві, їх юридичну природу. У зв'язку з цим можна зробити висновок, що вузька трактовка строку у праві представляється помилковою, оскільки, якщо розглядати строк як частину цілого – часу, – то частина ця може бути як періодом певної тривалості (й таким чином тривати у межах цього періоду), так і моментом (дуже коротким проміжком тривалості, найкоротшим її інтервалом, але в той же час саме часовою частиною). На підтримку цього твердження можна навести думку І.А. Хасанова, який пропонує розрізняти поняття «момент часу» й «мить», вважаючи, що момент доцільно пов'язати зі змінюючими один одного станами об'єктів і процесів матеріального світу, а під миттю розуміти гранично малі інтервали часу. Оскільки стани об'єктів і процесів мають різний ступінь стійкості, то моменти часу можуть мати різні визначення, а миті – зовсім не тотожні повній відсутності тривалості [13, с. 268].

Заслуговує на увагу точка зору С.О. Сільченка, який визначає строк як проміжок часу, який має початкову і кінцеву межі та встановлюється для досягнення певної мети [14, с. 8].

Слід також звернути увагу на нетотожність понять «строк» та «термін», як іноді буває у літературі й, навіть, у тлумачних словниках. Слово «термін» латинського походження і розглядається як:

- 1) в давньоримській міфології – божество меж, кордонів;
- 2) однозначне слово або словосполучення, що виражає певне поняття якоїсь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо;
- 3) у логіці – необхідна складова частина судження (суб'єкт і предикат) чи силлогізму;
- 4) відтинок, проміжок часу, визначений для чого-небудь строк [15, с. 819].

Поняття «строк» вживається лише у значенні відрізка часу, тоді як поняття «термін» – у значенні моменту часу, визначеної дати [16, с. 248]. Таке розділення термінів закріплене й законодавчо: відповідно до ч. 1 ст. 251 ЦК України **строк** – певний **період** у часі, зі впливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення, а у ч. 2 цієї статті законодавець вводить поняття **терміну** як певного **моменту** в часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення [17]. Тут треба пам'ятати, що слово «момент» походить від латинського слова *momentum* і означає рух, мить та розглядається як:

- а) мить, миттєвість, поштовх;
- б) певний проміжок часу, етап у розвитку чого-небудь;
- в) обставина, окрема сторона якого-небудь явища [18, с. 222].

А «дата» – слово середньолатинського походження, означає календарний час якої-небудь події або позначку, що вказує на час (рік, місяць, число) написання чого-небудь (листа, статті, документа, тощо) [18, с. 320].

Визначення терміна, закріплене у Цивільному кодексі України, можна запозичити й використовувати у праві соціального забезпечення поряд з поняттям «строки», оскільки воно вказує на дату (момент) виникнення права на соціальне забезпечення.

Ця стаття має здебільшого оглядовий характер та має на меті постановку завдань для проведення подальших, більш ґрунтовних, досліджень даної теми, які доцільно зосередити навколо аналізу та визначення правової природи строків та їх значення у праві соціального забезпечення.

Разом з цим на підставі проведеного аналізу можна зробити декілька висновків.

Проаналізувавши найбільш відомі погляди, вбачається доцільним підтримати позицію В.В. Луця, яка полягає у визнанні строків у системі права як часової форми руху правовідносин, формою існування і розвитку суб'єктивних прав і обов'язків, що складають їх зміст [6, с. 39].

Також можна зробити висновок, що строк у праві соціального забезпечення – це визначений нормативно-правовим актом чи зафіксований договором у чисельному виразі період (відрізок, момент) часу, з початком, перебігом чи закінченням якого пов'язаний певний юридичний факт, який є підставою виникнення, зміни або припинення правовідносин у сфері соціального забезпечення. Тобто, по-перше, право соціального забезпечення має справу не з моделлю часу (як відомо, час правом не регламентується), а з моделлю певного періоду або відрізка чи моменту часу, а, по-друге, правовою формою строку є число (цифра, дата). Як слово є зовнішньою формою прояву норми права, так і число (цифра, дата) виконує аналогічну роль у правовому опосередненні строку. Такі терміни як «період», «момент», «вік» тощо не можуть бути визначені без звернення до числа (цифри, дати). Період – це опосереднена законодавцем послідовна кількість часу, тобто його чисельний вираз у нормі права. Момент – це встановлена у нормі права дата настання події, вчинення дії.

Література

1. Вишневецька С. В. Строки в трудовому праві. Чернівці: Рута, 1996. 127 с.;
2. Комков С. А. Сроки в трудовом праве Российской Федерации: автореф. дисс. канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. Томск, 2004. 21 с.;
3. Современное трудовое право / Под ред. В. М. Лебедева. М.: Статут, 2007. 258 с.;
4. Жигалкин П.И. Правовое регулирование сроков в трудовых отношениях: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. Харьков, 1974. 20 с.;
5. Кейна К.В. Правовое регулирование сроков заключения, действия и расторжения трудового договора: автореф. дисс. канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. Л., 1978. 18 с.;
6. Луць В. В. Строки в цивільних правовідносинах: конспект лекцій із спецкурсу. Львів: Львівський держ. ун-т, 1992. 121 с.;
7. Шиловост О. Сроки в Гражданском кодексе Российской Федерации. *Российская юстиция*. 1995. №11. С. 14;
8. Сташків Б.І. Строки у праві соціального забезпечення. *Проблеми правового забезпечення праці та соціального захисту населення України в*

сучасних умовах: зб. матеріалів круглого столу. Чернігів: ЧДПСТП, 2008. С. 10–25; **9.** Словник української мови: в 11 томах. Том 9, 1978. С. 987; **10.** Мордачев В.Д. Сроки в трудовом праві: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1972. 21 с.; **11.** Жгунова А.В. Сроки в советском гражданском праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. Свердловск, 1971. 22 с.; **12.** Философский энциклопедический словарь. М., 1998. 735 с.; **13.** Хасанов И.А. Время: природа, равномерность. Измерение. М., 2001. 357 с.; **14.** Сільченко С.О. Строковий трудовий договір: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05. Харків, 2001. 20 с.; **15.** Словник іншомовних слів. Вид. друге. Київ: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1985. – 1198 с.; **16.** Що таке «строк» і що таке «термін»? Українська ділова мова: практичний посібник на щодень / Уклад.: М. Д. Гінзбург, І. О. Требульова, С. Д. Левіна, І. М. Корніловська; За ред. д-ра техн. наук, проф., акад. УНГА М. Д. Гінзбурга. Харків: Торсінг, 2003. 592 с.; **17.** Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 30.04.2018 р.); **18.** Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Уклад. Л.О. Пустовіт та ін. К.: Довіра, 2000. 651 с.; Новий тлумачний словник української мови у трьох томах. Т. 2: К-П / Укладачі В. Яременко, О. Сліпушко. К.: Аконт, 2001. 927 с.